

Az előző tulajdonos szerint a kő valahol a bácsai réten került elő „sok évvel ezelőtt”, az ő édesapja szerelte meg, hogy síremléket faragtasson belőle. Szerencsére erre nem került sor.

A sírtöredék (alsó képmező, alsó feliratsor) az ikreket szoptató anyafarkast ábrázolja, jó színvonalas faragvány, finom fehér márvány. Múzeumba szállítás után kétséget kizáróan megállapítottuk, hogy a múlt században előkerült, jelenleg kőtárunkban őrzött AURELIUS SATURNINUS sírkő alsó részének töredéke.

A most előkerült töredéken malternyomok bizonyítják, hogy másodlagosan beépítették. A sok meszet tartalmazó malter római korinak tűnik, elképzelhető, hogy kőlapokból összeállított, esetleg falazott késő római sírhoz használták fel.¹⁰

SZŐNYI ESZTER

146. Győr, Marcalváros, szabadidőközpont

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró, Kő

Az időjárás viszontagságai és a magas talajvízállás miatt 1999 októberében félbeszakadt kutatásokat folytatva elvégeztük a bevásárlóközpontnak kijelölt terület régészeti szondázását. A megkutatott területen öt, egyenként 2 m széles és átlagosan 200 m hosszú kutatóárkot húztunk, melyekben 34 árok-részletet regisztráltunk. Az árkokban átvágásokat készítettünk s ezekből kiderült, hogy azok nagy része középkori és újkori határárok, illetve vízelvezető árok volt, egy pedig a római korban készülhetett. A szondaszelvényekben árkokon kívül más régészeti jelenség sehol nem volt megfigyelhető.

EGRY ILDIKÓ

147. Győr, Szent István utca 6.

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró

A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság területén a belső világító udvarok helyét beépítik, 240 cm-es szintsüllyesztéssel pinceszintet alakítanak ki.

A megyei bíróság udvara késő római sírok lelőhelyeként az 1960-as évekből ismert, de a földmunkákról semmiféle előzetes információnk nem volt.

Október 24-én dr. Világi Erzsébet bírósági jelentette, hogy a munkálatok során embercsontokat találtak.

A helyszínen megállapítottuk, hogy mire a múzeumot értesítették, több sír megsemmisült, egy koponyát és némi csontmaradványt megőriztek. A koponya, illetve a sír előkerülési helyét még nagyjából meg tudták mutatni, egy másik sírt bolygatott állapotban a helyszínen bemértünk. Mivel a földmunkákat kézzel végezték, a továbbiakban előkerülő sírok feltárása 2000. október 24. és november 30. között folyamatos régé-

szeti jelenléttel megoldható volt. Összesen 7 db késő római sírról gyűjtöttünk adatokat, 6 sír feltárását elvégeztük. A sírok egy része a múlt században épült bíróság épületfalai által bolygatva, kettévágva került elő. Valamennyi egyszerű földsír volt, háton fekvő nyújtott helyzetű halottakkal. A mellékletek (agyagedények, üveg pohár, hagymafejes fibula, kés, fenőkő, pénzek stb.) alapján koruk a 3. század vége–4. századi időszakra tehető. Az előkerült sírok az ismert ún. Vasút-környéki késő római temetőhöz tartoztak, amelynek korábban előkerült sírjai részben publikáltak (Szőnyi, Arrabona 21. (1979) 5–59.)

SZŐNYI ESZTER

148. Gyula, Szennyvíztisztító telep

(Békés megye) B, Sza

2000. július 5-én bejelentés érkezett a gyulai Erkel Ferenc Múzeumba, hogy a szennyvíztisztító telep területén lévő, egyik nyitott csatorna falából edénytöredéket mosott ki a víz. Másnap helyszíni szemlét végeztünk a lelőhelyen, amely a gyulai határ délnyugati részén helyezkedik el a város határának közelében. Az Elek felé vezető műút ÉK-i oldalán, a kétegyházi elágazástól 150 m-re D-re nyílik az a gyulai szennyvíztisztító telepre vezető, fákkal szegélyezett, K-Ny irányú műút, amely földútként folytatódik a térképen Gyula–Kétegyházi felfogó csatornaként jelölt csatornával párhuzamosan. Az említett földútra merőlegesen, pontosan É-D irányban nyílik egy kisebb csatorna, az eleki úttól számított kb. 700 méterre. Ennek a csatornának a K-i oldalán magas nyárfákkal szegélyezett földút indul. A csatorna Ny-i oldalában, a csatorna É-i végét az említett K-Ny-i földúttól elválasztó kerítéstől 173 m-re D-re találta a bejelentő az edénytöredékeket.

A felszíntől kb. 160 cm mélységben, a csatorna rézsús, kissé alámosott, leomlott oldalában egy középső bronzkori, urnaszerű edény töredékeit találtuk. Az összeilleszthető töredékek alapján az edény kézzel formált, sötétszürke színű, fényezett felületű, árkolt bütykökkel díszített. A töredékek részben a csatornában lévő víz szintje alatt voltak egy csomóban. A töredékeket felszedtük, a helyszínről vázlatot készítettünk. A csatorna falát sűrű növényzet borította, ezért nem lehetett megállapítani, hogy az edény milyen objektumban volt; gödör, vagy sír leletanyaga került-e elő.

A lelőhely egy nagyon alacsony, alig észlelhető kiemelkedésen található. A csatorna K-i oldalán kukoricaföld volt, ahol 1 db szarmata kori edénytöredéket találtunk.

LISKA ANDRÁS

149. Gyula, Vársziget, Almásy-kastély, kaputorony

(Békés megye) Kk

Az általunk 2000 áprilisában elvégzett, adott körülmények között természetesen csak korlátozott régészeti ku-

¹⁰ A lelet időközben publikált: SZŐNYI E.: Újabb előkerült római kori kőemlékek a Xántus János Múzeum gyűjteményében. Arrabona 39. 2001. 79–98., 2–3. á.

tatás legfőbb megállapítása, hogy a mai gyulai Vársziget déli részét elfoglaló, 1720 után épített kastélyhoz csatlakozó kaputorony két, egymástól jól elválasztható részből áll – az ugyanis, hogy a későbbi részét a 19. század elején alaposan átalakították, eddig is ismert volt.

Kiderült, hogy a legkésőbb a 16. században kiépült gyulai külsővár sáncába foglalva egy téglalap alaprajzú, bizonyíthatóan csak egyszintes, kis kváderekből, illetve az ívek, boltozatok esetében jellegzetes téglából, hófehér habarccsal emelt kapuépítmény állt, amelynek egy részére az ismert ábrázolások szerint 1722 és 1745 között egy többszintes barokk tornyot építettek. Kérdés, hogy ezt a tornyot mennyiben érintette az 1795. évi, majd pedig az 1801-es tűzvész, az azonban tény hogy mai formáját 1803-ra nyerte el, amikor Czigler Antal – egyúttal a kastély tömbjéhez kapcsolva az addig szabadon álló építményt – későcopf, de korai gótikus elemeket is felhasználó stílusban átépítette.

Kérdés azonban, hogy az építménynek a feltárásunk által meghatározott 6 m széles egykori északi részét mikor bontották el, illetve, hogy mennyiben kell azzal számolnunk, hogy egy hasonló épületrész a déli oldalon is volt – az alsó szint falai ugyanis kétségkívül ebbe az irányba is folytatódnak.

Ami a legkorábbi épület formáját és korát illeti, lényeges, hogy a töröktől való visszafoglalás után, 1695-ben keletkezett Porthen Fülöp Jakab-féle felmérés előtt¹¹ ezen a részen, tehát a vár délnyugati sarkán nem tudunk kapuról. Azaz a tárgyalt épület aligha keletkezett 1566 előtt. Így a törökök általi építését reális lehetőségként kell kezelnünk, amit csak alátámasztani látszik a két fülke számárhátíves lezárása. A többi műforma korhoz kötése nem lehetséges még, s mivel érdemi leletanyag nem került elő, elvileg gondolhatunk egy 1700 körüli építésre is, különös tekintettel a legkorábbinak tűnő kváderfestésre és a Ny-i „táblahelyre”. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy az 1695. évi térképen két téglalap alaprajzú építmény között nyílik a kapu, s ez megfelel a feltételezhető, illetve meghatározott alaprajznak. Az 1722-ben készült Rosenfeld-féle felmérésen és nézetén azonban csak egy, ugyanakkor kétségkívül nem toronynak, hanem egyszintes kapuépítménynek tartható épület látszik – de azért a két oldalon elvileg a megtalált, illetve feltételezett bővítmény is elérhetett. Ha feltevésünk helyes, egy a 16–17. századi, sőt a 18. századi hadiépítészetre jellemző, lényegében a sáncherődfalba belefoglalt kapuépítményről van szó, amelynek két oldalán az őrség terei, de akár gyalogkapuk is lehettek. További kutatások – így párhuzamok felderítése – nélkül többet nem mondhatunk, arra azonban fel kell hívni a figyelmet, hogy a mai torony ÉK-i falában lévő átjárónak a szemközti oldalon, a mai lépcsőfeljáró helyén egy párja is lehetett.

A kutatási megfigyelések arra utalnak, hogy az É-i (és talán a D-i) épületrészt nem bontották el a 18. századi nagy kiépítés során, hiszen maradványait csak a Czigler-féle építkezéshez köthető rétegek fedték. Ezzel azonban ellentétben van mindez, ami a számos változatban, 1745 körül készült ábrázolásokon látható – itt teljesen egyedül, szabadon áll az akkor még hagymasisakos, négy emeleti ablakos, lizénás-tükrös, óraparkányos torony. Ezt az ellentmondást ma még nem tudjuk feloldani – de nem biztos, hogy nem idealizálnak e metszetek.

Kétségtelen ugyanakkor, hogy kutatásunk meghatározhatta az azokon ábrázolt architektúra számos elemét, amelyeket – néha nehezen érthető okból – Czigler később módosított.

Ha tehát a korai időszak vonatkozásában foglaljuk össze eredményeinket, lényeges, hogy a torony ÉK-i oldala előtt, az épület északi falán megfigyelt lefaragásoknak megfelelően, megtaláltuk a torony földszintjével egy időben emelt északi épületrész falait, a mai kert felszínétől mérve mindössze 25–30 cm mélységben. Faragott kövekből rakott, fehér habarcsos fal, szélessége az északi oldalán 125 cm, keleti és nyugati oldalán 200 cm. Az épület keleti fala jelentkezett az I. kutatóárok keleti profiljában. Ez a keleti belső falsík 100 cm-es kiugrást mutat a torony északi falán megfigyelt lefaragáshoz képest. Az I. kutatóárok nyugati profiljában feltárt téglafal jelen ismereteink szerint nem értelmezhető, talán egy esetleg utólagos osztófalról van szó. Az épület ÉK-i sarkához képest (?) 100 cm vastag téglafalat építettek. Az épület környezetében minimális mennyiségű hódoltság kori leletanyag került elő. Az épület északi síkja előtt törmelékes réteget bontottunk, melyből paticsdarabok is előkerültek. Vélhetően a toronyhoz kapcsolódó sánctól értük el ezen a részen.

A mai toronyföldszintet és a hozzá északról kapcsolódó kőépületet átjáró kötötte össze. Az I. kutatóárokban, illetve az átjáróban magában feltártuk az átjáró eredeti, habarcsaljzatú, téglából rakott padlózatát. E padlózat északi oldalát az újkori szennyvízcsatorna építésskor roncsolták.

A kapualj vizsgálata elsősorban a már kutatás nélkül is megfigyelhető nyílások és fülkék elemzését jelentette. Emellett kutatása során megtaláltuk az eredeti, kifelé, a hajdani vizesárok felé enyhén lejtő, kőburkolatú korai járósínt, a mai bitumenes járósíntól mérve keleten 62 cm, a kapualj nyugati végében 80 cm mélységben. A kőburkolat alatt, a torony alapozásához tartozó további, nagyméretű kövekből álló réteget bontottunk ki, a kapualj keleti felében 82 cm, nyugati részén 100–110 cm mélységben.

A torony északi belső falában kibontott számárhátíves ülőfülke nyugati felébe 60×60 cm nagyságú négyzetes aknát törtek. Az aknából 18. századi jellegű leletanyag, népi kerámia, üvegek és egy fajansz csésze került elő. Ebből az aknából indult déli irányban egy 45–50 cm széles, téglával burkolt, erősen lejtő csatorna, melynek alját a kibontott 140 cm-es mélységig nem ér-

11 ld. FELD I.–GERELYES I.: Gyula, Almásy kastély: Kaputorony (Művészettörténeti elődokumentáció) Bp. 2000. március

tük el. A csatorna téglaboltozata 70 cm-es mélységnél jelentkezett. A torony déli falától északra, 110 cm-re, 64, illetve 78 cm-es mélységben jelentkező Wenkheim téglából rakott fal egy K-Ny irányú csatorna déli falának bizonyult. Kronológiai sorrendben újabb keletű kell, legyen az a téglából épített, mintegy – falazással együtt – 45–50 cm széles csatorna, amely a torony északi falával párhuzamosan, attól 50–55 cm-re fut.

A földszinti kapualj a két kapuívvel, a boltozattal, amelyet érdekes arányban egy boltív oszt meg, a fülkékkel és a meglévő átjáróval egyetlen építési periódusból valónak bizonyult. Később csak a fülkék ülőrészét bontották ki – mint láttuk, részben a vízelvezető csatornarendszer építéskor – majd 1803 előtt elfalazták az É-i átjárót és jelenlegi formájában megépítették az emeletre vezető lépcsőt. Ennek bizonyára volt előzménye is, ezt azonban csak egy, az épület belső emeleti tereire is kiterjedő kutatás határozhatja meg.

GERELYES IBOLYA – FELD ISTVÁN

150. Gyula, 258. sz. lelőhely

(Békés megye) I

2000. június 19-én korábbi adattári feljegyzések nyomán helyszíni szemlét tartottam a Gyula–Elek határába eső lelőhelyen, melyről már 1971-ben és 1986-ban is tett bejelentést ifj. Hegedűs József, eleki lakos. 1971-ben földmunkával embercsontok és formátlan vasdarabok kerültek elő.

Szemlém során különösen a gyulai oldalon tudunk a felszínen embercsontokat valamint a hát legmagasabb, dűlőút felőli, attól hozzávetőlegesen 50 méterre lévő részén téglá- és habarcsdarabokat megfigyelni. A lelőhely az eleki oldalon a 23. számot kapta.

GYUCHA ATTILA

151. Gyulaj, Kiskúti-völgy

(Tolna megye) Ő, Ró, Kö

A 2000. március 9-én végzett terepbejárásakor a korábbi légi felvételen látszó foltok helyén, a domboldal DK-i sarkában őskori és római kori cserepeket találtunk. A domb DNy-i részén, a patak partjával párhuzamosan középkori falu nyomait találtuk a szántóföldön. A domb D-i, lapos részén több, kemencére utaló vörös foltból is gyűjtöttünk anyagot. A telep talán az egykori Vörösegyház faluhoz tartozhatott.

BERTÓK GÁBOR

152. Gyulakeszi, Csobánchegy romtemplom

(Veszprém megye) Kö, Kú

2000 júniusában rövid régészeti kutatás történt a Csobánchegy északi oldalán álló romtemplomnál. A kutatás csak a templom szentélyére terjedhetett ki.

A templom jelenlegi alakjában kora újkori. A hajó falainak alsó szakasza – a lábazat és felette néhány kősor

mintegy 50–120 cm magasságig – középkori. Az északi fal nyugati szakasza előtt előkerült támpillércsonk alapján felvethetjük, hogy a korábbi, a középkori templom a mainál rövidebb volt. Ez esetben két középkori periódussal is számolhatunk. A korábbi rövidebb hajót toldják meg nyugat felé a második periódusban. Ennek igazolására a templomtér belsejében hosszanti kutatóárok húzása lenne szükséges. Erre a jelen kutatás során nem kerülhetett sor. A középkori periódushoz tartozna a szentélyben előkerült, a nyolcszög három oldalával záródó korábbi szentély.

A napjainkban is látható félköríves záródású szentély kora újkori. Ezt a történeti adatok is alátámasztják. A hajó oldalfalainak felső része többszörösen átépített. A templom Rómer Flóris által látott 19. századi rom állapotához képest is jelentős változások történtek. Ezzel magyarázható, hogy az általa a déli oldalon látott ablakoknak ma már könyöklőjük sem látható. A nyugati fal szakasz kiomlásába behelyezett másodlagos kövek feltehetően a templom középkori periódusából származnak. Az ajtó kereteit és a küszöb szintvonalát korábban kutató Máthé Géza és Juan Cabello szóbeli információja szerint az ajtószáraknál faszerkezetes korábbi ajtó lenyomata került elő, noha a Rómer által készített rajzon faragott kőív látható az ajtó gurtája alatt. A 19. századra az ajtó szárköveit már kisedhették, és másodlagosan befalazták őket, a kő záróív még a helyén állt és ehhez készíthettek faszerkezetes ajtót.

A templom környezetében végzett terepbejárás során nagy mennyiségű kora újkori és újkori kerámia került elő, amely a történeti adatokkal egybevéve bizonyítja a település 19. századig történő meglétét.

KOPPÁNY ANDRÁS

153. Hajdúszoboszló határa

(Hajdú-Bihar megye) U, R, B, LT, Sza, Á, Kö, Kk

A Hajdú-Bihar Megyei Állami Közútkezelő Kht. megbízása alapján terepbejárást végeztünk a 4. sz. főút Hajdúszoboszlót délről elkerülő, ún. D5 jelű szakaszának nyomvonalán, a meglévő főút 199+500-209+620 kilométerszelvényei között. A területen állandó vízfolyás a Kösely-patak, időszakos pedig a Vervölgy.

A terepbejárás során az út nyomvonalán 12 lelőhelyet találtunk.

1. lelőhely: Árkos-halom. Az elkerülő szakasz kiinduló pontjától 1,9 km-re a földút mellett. A környezete fölé 3,5 m-rel emelkedő mesterséges halomnak az útvonalra eső alapterülete 100×80 m. A halmot a Kösely jobb partjától 200–250 m-re emelték. A halom várhatóan a Gödörsíros kurgánok népe által épített sírhalom (kurgán). Felszínén Árpád-kori településre utaló kerámiaanyagot gyűjtöttünk.

1/a lelőhely: Az előző halom lejtőjétől a vasút irányában kb. 200–250 m hosszan az építendő út teljes szélességében, sőt a leletek K-i és Ny-i irányban is 100–150 m-es sávban szóródtak. Az 1. lelőhely folytatásának